

В. Г. Пасинок

ОСНОВИ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Рекомендовано

*Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України
для студентів вищих навчальних закладів*

«Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2012

УДК 81'271(075.8)

ББК 81-5-923я73

П 19

Гриф надано

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

(Лист № 1/11-6569 від 22.07.2011 р.)

Рецензенти:

Мартинюк А. П. – доктор філологічних наук, професор кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Костікова І. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Швачко С. О. – академік Академії наук України, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу Сумського державного університету.

Пасинок В. Г.

П 19 Основи культури мовлення. Навч. посіб. – К.: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2012. – 184 с.

ISBN 978-617-673-006-4

У навчальному посібнику викладено базові положення теорії мовленнєвої культури, охарактеризовано специфіку ділового спілкування, розкрито особливості мовленнєвої культури як складника професійної майстерності педагога, представлено методику оволодіння технікою мовлення. Вміщено тести, практичні завдання та інтерактивні вправи, спрямовані на оволодіння особистістю мовленнєвою культурою.

Для студентів вищих навчальних закладів, аспірантів, викладачів, учителів шкіл.

УДК 81'271(075.8)

ББК 81-5-923я73

ISBN 978-617-673-006-4

© Пасинок В. Г., 2012.

© «Видавництво «Центр учбової літератури», 2012.

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ОРАТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ	7
1.1. Історія розвитку ораторського мистецтва. Структура культури мовлення. Її комунікативні ознаки	8
1.2. Вербальні й невербальні засоби оратора	17
1.3. Підготовка до публічного виступу	40
1.4. Техніка публічного виступу	44
РОЗДІЛ 2. СПІЛКУВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	56
2.1. Сутність спілкування. Структура процесу спілкування	56
2.2. Перцептивний аспект спілкування	58
2.3. Комунікативний аспект спілкування	61
2.4. Інтерактивний аспект спілкування	66
2.5. Моделі спілкування	69
2.6. Культура слухання	72
РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ	80
3.1. Характеристика ділового спілкування	80
3.2. Структура ділової комунікації	81
3.3. Вимоги до учасників ділового спілкування	84
3.4. Культура мовлення й діловий етикет. Особливості дипломатичного протоколу	85
3.5. Проведення переговорів	93
3.6. Імідж людини. Роль вербальних і невербальних засобів мовленнєвої культури в його формуванні	99
3.7. Використання засобів мовленнєвої культури для організації PR-акцій	105
РОЗДІЛ 4. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА	114
4.1. Особливості педагогічного спілкування, його основні функції	114
4.2. Структура педагогічного спілкування	118
4.3. Стили педагогічного спілкування	120
4.4. Культура мовлення як складник професійної майстерності педагога	124
4.5. Методика саморозвитку мовленнєвої культури майбутнім педагогом	127
РОЗДІЛ 5. КОНФЛІКТИ В СПІЛКУВАННІ	134
5.1. Сутність конфліктів, їх типи та причини виникнення	134
5.2. Основні види конфліктогенів	137
5.3. Типи конфліктних особистостей	138
5.4. Подолання конфліктів шляхом покращення спілкування	140
5.5. Стили розв'язання міжособистісних конфліктів	142
РОЗДІЛ 6. МЕТОДИКА ОВОЛОДІННЯ ТЕХНІКОЮ МОВЛЕННЯ	153
6.1. Складники техніки мовлення	153
6.2. Відпрацювання мовленнєвого (фонаційного) дихання	154
6.3. Розвиток мовленнєвого голосу	159
6.4. Відпрацювання правильної дикції	165
6.5. Засвоєння норм орфоєпії	172
ЛІТЕРАТУРА	180

Людина за своєю природою є суспільною істотою, тому може успішно розвиватися в особистісному плані, лише перебуваючи у соціумі й здійснюючи комунікацію з іншими його членами. Головним засобом комунікації є мовлення, завдяки якому відбувається трансляція ідей, думок, почуттів, дій між людьми. Однак такий процес відбувається успішно тільки в тому разі, якщо якість комунікативного процесу дає змогу адекватно передати зміст ідеї як результату внутрішньої духовної роботи одного індивідуума щодо іншого. А для цього адресант повідомлення має бути здатним до достатньо точного відображення в словесній формі певного ідеального образу, що існує в його свідомості. Формування такої комунікативної здатності людини пов'язано з оволодінням нею знаннями та вміннями ораторської майстерності, основами мовленнєвої культури.

Цій проблемі приділялася значна увага ще в стародавні часи. Однак у зв'язку з інтенсивним зростанням комунікативних контактів між людьми, подальшою демократизацією суспільства, що передбачає поглиблення плюралізму думок і поглядів, збільшення довіри до слів як джерела передачі інформації, спостерігається активне зростання ролі мовленнєвого мистецтва, умінь забезпечувати ефективну міжособистісну взаємодію.

З урахуванням сучасних тенденцій розвитку соціуму найбільший попит у будь-якій сфері професійної діяльності мають фахівці, які не тільки відзначаються високим професіоналізмом, але й володіють культурою мовлення. Здатність сформулювати власні ідеї чи пропозиції в зрозумілій словесній формі, організувати ефективне спілкування з колегами, переконати опонентів у правильності своєї точки зору й залучити до неї інших людей робить особу більш успішною в усіх її починаннях. І, навпаки, низький рівень культури мовлення не дає змоги людині ефективно виконувати свої професійні обов'язки, встановлювати результативні комунікативні контакти з іншими працівниками. Це є серйозною перешкодою для її кар'єрного зростання і взагалі для особистісної самореалізації. Тому навчання студентів вищих навчальних закладів основам культури мовлення стає сьогодні органічною ланкою їхньої професійної підготовки.

Як свідчить практика, у більшості розвинених країн світу спеціальна мовленнєва підготовка молоді є обов'язковим компонентом зміс-

ту освіти. Так, у США центральне місце в навчальних планах загальноосвітніх і вищих навчальних закладів відводиться викладанню риторики, в основу якої покладено вчення про доцільну побудову мовного процесу, причому передбачається проведення і теоретичних, і практичних занять.

Значна увага приділяється формуванню в американської молоді мовленнєвих умінь і в процесі проведення позааудиторної навчально-виховної роботи. Наприклад, у Каліфорнійському університеті з цією метою систематично відбуваються зустрічі студентів з викладачами, на яких обговорюються різні нагальні питання, а в університетському кампусі організуються дискусії в межах функціонування спеціально створених для цього суспільних організацій — Дискусійного круглого столу й Університетського круглого столу.

Специфічною особливістю занять з риторики в США є те, що на них забезпечується не тільки оволодіння молодими людьми ораторськими вміннями, але й цілеспрямоване залучення їх до державної ідеології. Із цією ж метою використовуються різні засоби масової інформації. Тому нерідко американську риторику називають «найдосконалішим інструментом маніпуляції суспільною думкою».

Незважаючи на значну увагу, приділену в США та в західноєвропейських країнах проблемі формування ораторського мистецтва, терміни «культура мовлення» й «культура мови» на цих теренах не вживаються. Проблеми мовлення там традиційно досліджуються в межах інших наук: риторики, лінгвістики і под., тобто наук, що займаються питаннями нормативної лексики і стилістики.

Як з'ясовано, термін «культура мовлення» ввійшов у вітчизняну наукову літературу у 20-х рр. XX ст. завдяки зусиллям таких відомих науковців, як Л. Щерба, Г. Винокур, Б. Томашевський, В. Виноградов, С. Ожегов. Однак до початку 60-х років XX ст. основним показником культури мовлення вважалася літературно-мовна правильність, тобто відповідність змісту промови певній мовній нормі. Пізніше основним критерієм цього поняття було визнано критерій стилістичної відповідності й комунікативної доцільності.

У сучасній вітчизняній науковій літературі поняття «культура мовлення» використовується в трьох основних значеннях:

- 1) як система певних ознак і властивостей мовлення, що свідчить про його комунікативну досконалість;
- 2) як сукупність знань, умінь і навичок людини, що забезпечують доцільність застосування засобів мовлення з метою впливу на слухачів чи учасників спілкування;
- 3) як галузь лінгвістичних знань про культуру мовлення, як сукупності та системи її комунікативних ознак і якостей.

У представленому посібнику культура мовлення тлумачиться з голістичних позицій — як система наукових знань та практичних на-

вичок, оволодіння якими забезпечує ефективність комунікативного впливу мовця на адресата — індивідуального або колективного.

Про засвоєння індивідом основ мовленнєвої культури можна говорити в тому разі, якщо він оволодів:

- уміннями грамотно добирати мовленнєві засоби залежно від мети спілкування;
- лексико-граматичними нормами мовлення;
- умінням будувати висловлювання логічно, точно, доречно;
- усіма видами мовлення, необхідними для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві;
- технікою мовлення (тон, тембр, дикція, інтонація, темп);
- сталими навичками публічного виступу;
- досвідом оптимальної мовленнєвої поведінки в професійно орієнтованій взаємодії, знанням етикету;
- здатністю вести діалог з максимальним урахуванням специфічних особливостей адресата;
- позитивна емоційна атмосфера, вміння слухати і чути, адекватність реакції.

Метою пропонованого навчального посібника є ознайомлення майбутніх фахівців з основами мовленнєвої культури, розширення їхньої мовленнєвої компетентності завдяки збагаченню спеціальними знаннями, вміннями та навичками, необхідними для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчального процесу, матеріал посібника (відповідає одному модулю) зорганізовано у шість тем згідно зі структурою навчальної дисципліни «Культура мовлення», що викладається студентам факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Матеріал розраховано на передбачену робочим планом кількість лекційних годин та самостійної роботи студентів (18 та 36 годин відповідно).